

УДК 811.111-112:81'371

КОНЦЕПТ *ВІЙНА* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ДОКОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

Л.Я. Брославська (Харків)

Стаття присвячена дослідженню доконцептуальних основ концепту *ВІЙНА* в англomовній картині світу. Встановлено, що етимологічний шар концепту *ВІЙНА* набув розвитку від синонімів протогерманського *werso* та латинського *bellum* зі значенням “увести в оману / фізично знешкодити, перемогти”. Внутрішня форма номінацій концепту *ВІЙНА* – “воювати, перемогти”. В основі концепту *ВІЙНА* знаходиться архетип ТІНЬ.

Ключові слова: концепт, етимологія, етимон, внутрішня форма слова, архетип.

Брославская Л.Я. Концепт ВОЙНА в англоязычной картине мира: предконцептуальные основания. Статья посвящена исследованию предконцептуальных оснований концепта ВОЙНА в англоязычной картине мира. Установлено, что этимологический слой концепта ВОЙНА восходит к синонимам протогерманского *werso* и латинского *bellum* со значением “ввести в заблуждение / физически обезвредить, победить”. Внутренняя форма номинаций концепта ВОЙНА – “воевать, победить”. В основе концепта ВОЙНА находится архетип ТЕНЬ.

Ключевые слова: концепт, этимология, этимон, внутренняя форма слова, архетип.

Broslavskaya L. Ya. Concept WAR in the English worldview: pre-conceptual bases. The article focuses on the pre-conceptual bases of the concept WAR in the English worldview. The etymological layer of the concept WAR is proven to ascend to two synonyms *werso* (Proto-Germanic) and *bellum* (Latin) which have the meaning “to bring into confusion / to defuse physically, to win”. The concept WAR bases on the archetype SHADOW.

Key words: concept, etymology, etymon, inner form of a word, archetype.

Сучасній лінгвістиці притаманний інтерес до мовного втілення найбільш важливих соціокультурних понять. У картині світу англійців одним із таких понять є війна. Людство здавна замислювалось над цим феноменом, вирішуючи питання воєнних конфліктів у термінах філософії, психології тощо [13; 15, с. 208]. Лінгвістика сьогодні не розглядає мову “в самій собі та для себе”; мова вивчається у новій парадигмі з позиції її участі у пізнавальній діяльності людини [7]; відповідно інтерес до історичного розвитку омовлених концептів у культурі народу надає актуальності нашій статті, метою якої є встановлення перед концептуальних засад *ВІЙНИ* шляхом визначення етимону та внутрішньої форми лексеми *war* – імені концепту – та реконструкції архетипів, які лежать в основі уявлень про війну.

З-поміж багатьох трактувань концепту для лінгвокультурного вивчення *ВІЙНИ* найбільш ре-

levantним є культурологічне тлумачення концепту за Ю.С. Степановим та лінгвокультурологічне визначення за В.І. Карасиком та ін. Перший вважає, що концепт уміщує все, що, з одного боку, належить будові поняття, з іншого боку, що робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія); стиснута до основних ознак змісту історія; сучасні асоціації; оцінки тощо [12, с. 43]; інші розвивають це тлумачення: концепт – багатовимірне ментальне утворення з понятійним, образним та ціннісним складниками [6, с.71].

Об’єктом нашої розвідки обрано концепт *ВІЙНА*, вербалізований лексичними засобами англійської мови, а предметом статті – особливості етимологічного розвитку лексеми *war* та встановлення архетипів, релевантних *ВІЙНІ*.

Англomовна картина світу включає в себе досвід десятків поколінь, що є доречним під час дослідження історичного розвитку концепту *ВІЙНА*.

© Брославська Л.Я., 2013

Наївна мовна картина світу пов’язана з відображенням побутового, щоденного сприйняття речей на відміну від наукового їх сприйняття та пояснення [1, с. 38].

Напрямок розвитку концепту зумовлений внутрішньою формою лексеми-імені концепту, що сягає корінням її етимології. “Закорінений в етимології, концепт розвивається, проходячи через художні та філософські тексти <...>. Але та глибинна ознака, відображена у внутрішній формі, залишається, нехай у зміненому, остаточно сформованому концепті” [9, с. 164].

Внутрішньою формою слова є відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як людині уявляється її власна думка [10, с. 98]. За висловленням В. Гумбольдта, “слово не є певною субстанцією чогось вже завершеного й не містить у собі повністю закінченого поняття, а лише спонукає до самостійного утворення останнього, хоча і певним способом. Люди розуміють одна одну не тому, що вони дійсно переймаються знаками речей, і не тому, що їх дії взаємно зумовлені до того, щоб створювати одне й те ж за точністю та якістю поняття, а тому, що вони взаємно доторкаються до однієї і тієї ж ланки ланцюжка своїх чуттєвих уявлень і внутрішніх утворень у сфері поняття, вдаються по одній і тій же клавіші свого духовного інструмента, у відповідь на що тоді й утворюються у кожній людині відповідні, але не однакові поняття” [14, с. 10]. Саме у внутрішній формі слова

міститься слід того процесу, за допомогою якого було створено певне слово. Внутрішня форма є відбитком того руху думки, який мав місце у момент виникнення слова [8, с. 113].

Внутрішня форма слова нерозривно пов’язана з його етимомом. Етимон – це відновлювана початкова форма певної одиниці мови (кореня, слова, фразеологізму), зазвичай найбільш рання з відомих форм [23]. “Етимон багатьох слів мовлення можна вважати мертвим. Етимологія слів залишається мертвим знанням, яке людина майже ніяк не відчуває, вживаючи слова на практиці” [3]. Етимологія виявляє принципи номінації та реконструює лексичний фонд, що становить інтерес не тільки для історичної лексикології, але й для вивчення історії відповідного суспільства, його матеріальної та духовної культури [22, с. 646].

Згідно з Етимологічним словником англійської мови [24], лексема *war* вперше зафіксована як іменник у XI столітті. У ній простежуються наступні історичні зв’язки: late Old English (с. 1050) *wyrre*, *werre* from Old North French *werre* “war” (Modern French *guerre*), from Frankish **werra*, from Proto-Germanic **werso* (cf. Old Saxon *werran*, Old High German *werran*, German *verwirren* “to confuse, perplex”, “to bring into confusion.” Посилаючись на інформацію, подану у словнику, що узагальнена у таблиці 1, можемо сказати, що етимон лексеми *war* (n.) – “ввести в оману” (від протогерманського дієслова **werso*).

Таблиця 1

Етимологія лексеми *war* (n.)

Мова	Лексема	Значення	
		Словникове	Укр. відповідник
Proto-Germanic	<i>*werso</i>	“to bring into confusion”	“ввести в оману”
Old Saxon	<i>werran</i>	“to confuse,” “perplex”	“ввести в оману,” “збивати з пантелику”
Old High German	<i>werran</i>	“to confuse,” “perplex”	“ввести в оману,” “збивати з пантелику”
German	<i>verwirren</i>	“to confuse,” “perplex”	“ввести в оману,” “збивати з пантелику”
Frankish	<i>*werra</i>	“to bring into confusion”	“ввести в оману”
Old North French	<i>werre</i>	“war”	“війна”
Modern French	<i>guerre</i>	“war”	“війна”
Late Old English (с. 1050)	<i>wyrre, werre</i>	“war”	“війна”

Етимон “увести в оману” засвідчується також лексемами *guerra* (*n.*) іспанської, португальської та італійської мов, що тяжіють до того ж джерела. Романські мови запозичили у германських досліджувану лексему, щоб уникнути вживання латинської лексеми *bellum* з метою запобігання злиття з *bello-*, “красивий”. На початку розвитку мов не існувало єдиної германської лексеми, яка б означала “війну”. У давньоанглійській зафіксовано багато поетичних слів зі значенням “війна” (*wig, gud, heado, hild*), однак, однією з найбільш часто вживаних лексем на той час була латинська лексема *bellum*, яка перекладалася як германська *gewin* “боротьба” (пов’язана з перемогою) зі значенням “struggle, strife” (етимологічно пов’язана з лексемою англійської мови *to win*) [там само]: fusion of Old English *winnan* “struggle for, work at, strive, fight,” and *gewinnan* “to gain or succeed by struggling, to win,” both from Proto-Germanic **wenwanan* (cf. Old Saxon *winnan*, Old Norse *vinna*, Old Frisian *winna*, Dutch *winnen* “to gain, win,” Danish *vinde* “to win,” Old High German *winnan* “to strive, struggle, fight,” German *gewinnen* “to gain, win,” Gothic *gawinnen* “to suffer, toil”). Тож етимон війни доповнюється значенням “фізична боротьба, прагнення до перемоги”.

У цілому, значення етимону “увести в оману / фізично знешкодити, перемогти” передає націленість на ментальне ушкодження особистості, що у подальшому охоплює сферу фізичного/матеріального. Тож, внутрішня форма концепту ВІЙНА історично розвинулась від “увести в оману” та “фізично знешкодити, перемогти” до “воювати, перемогти”, що засвідчують етимологічні словники. У своєму історичному розвитку лексема *war* (*n.*) здобула нові відтінки значень, поєднуючись з іншими лексемами:

14 ст. – *war time* (період ведення воєнних операцій);

1771 – *war-whoop* (американський бойовий заклик, особливо в індіанців Північної Америки);

1757 – *war-dance* (танець воїнів перед походом або на знак перемоги);

1775 – *Warpath* (стан війни в індіанців Північної Америки);

1826 – *war-paint* (бойове розфарбування тіла (в індіанців);

1901 – *war chest* (кошти для ведення війни);

1906 – *war crime* (військовий злочин) [там само].

Відповідне дієслово з’являється пізніше. Перша згадка лексеми *war* (*v.*) датується серединою 12 століття та має значення “to make war.” Отримані дані про етимон лексем *war* (*n., v.*), протогерманське дієслово **werso*, історичний розвиток та відтінки значень у поєднанні з іншими лексемами свідчать, що внутрішня форма лексем *war* (*n., v.*) – “фізичне знешкодження.”

У свою чергу давньоанглійське *winn* зі значенням “labor, strife, to be victorious” фіксується у мові з 1300 року і проходить помітний розвиток:

1804 – *Winningest* – (той, що має найбільшу кількість перемог);

1862 – *to win* (*v.*) – (одержати перемогу у війні, конфлікті);

1900es – *Breadwinner* – (годувальник у сім’ї) [там само].

Виявлена внутрішня форма лексеми *war* слугує одним із засобів проникнення до релевантних архетипів, що криються у міфології, символіці, фольклорі. Архетип – форма колективного несвідомого. Архетипи виконують, згідно з К.Г. Юнгом, функцію моделей пізнання та поведінки. Архетип – це несвідомий пласт культури, джерело міфології, акумуляція родової пам’яті людства [21].

“Колективне несвідоме” містить приховані сліди пам’яті людського минулого: расової та національної історії, а також долюдського, тваринного існування. Це загальнолюдський досвід, характерний для всіх рас і народностей. Несвідомий зміст цих колективних утворень розглядається К.Г. Юнгом як такий, що виникає зі спадкової структури психіки та мозку людини. Саме “колективне несвідоме” є для швейцарського психіатра тим резервуаром, де сконцентровані всі “архетипи” [5].

Архетипи не є окремо взятими філософськими поняттями, “це шматки життя, образи, які через

міст емоцій інтегрально пов'язані з людиною. Ось чому неможливо дати довільну (або універсальну) характеристику архетипу. Його потрібно пояснювати за допомогою способу, на який вказує вся життєва ситуація індивіда, якому належить архетип" [17, с. 109]. Архетипи є комплексами переживань, що вступають в наше приватне життя та впливають на нього як доля [16, с. 145].

У картині світу окремої людини (творця та мислителя) чи нації, людства архетип займає пріоритетне, пануюче місце; це свого роду домінанта, підсвідомий керівник у стихії життєвих проблем, виборів та рішень, що обумовлює певну мету, породжує бажання та прагнення. Його беруть за основу, на нього орієнтуються та покладають надії [2, с. 8].

Згідно робіт К.Г. Юнга, існує кілька архетипів: АНІМА, АНІМУС, БАТЬКО, МАТИ, ТРИКСТЕР, МУДРИЙ СТАРИЙ, ВЕЛИКА МАТЕР. При цьому вони об'єднуються у кілька груп: архетипи душі (АНІМА, АНІМУС), архетипи духу (МУДРИЙ СТАРИЙ, ВЕЛИКА МАТЕР) і, нарешті, архетип САМОСТІ [19, с. 20]. Кількість архетипів у колективному несвідомому може бути необмеженою. Однак особливе місце в теоретичній системі К.Г. Юнга приділяється ПЕРСОНІ, АНІМЕ, АНІМУСУ, ТІНІ та САМОСТІ [12]. Для концепту ВІЙНА, що пов'язаний з ідеєю знешкодження, агресії, найбільш релевантним є архетип ТІНЬ.

Архетип ТІНЬ являє собою пригнічену, тіньову, погану та тваринну сторону особистості, містить соціально неприйнятні агресивні, сексуальні імпульси, аморальні думки та пристрасті. Але у ТІНІ є й позитивні якості: К.Г. Юнг розглядає ТІНЬ як джерело життєвої сили, спонтанності, творчого початку в житті людини [там само].

Архетипи проявляються у вигляді символів: в образах, героях, міфах, фольклорі, традиціях, обрядах тощо. Але, об'єднуючи в собі кілька символів, архетип не є жодним із них до кінця, тому що містить у собі не сам символ, а його значення [5]. Тож відтворення архетипного образу ВІЙНИ та пошук архетипів, від яких вона бере початок, базується на дослідженні символіки та міфології,

пов'язаної з ВІЙНОЮ, що втілені, зокрема, у прислів'ях, приказках. Під архетипом ВІЙНИ розуміють конфліктно (деструктивно) орієнтовані моделі несвідомого поведіння індивідів (груп). При цьому передбачувані ситуації для спрацьовування тих або інших моделей поведінки ідентичні [4, с. 10].

Коріння агресії та війни приховані у глибині людської психіки. Агресія, так само як і сексуальні потяги, є давнім інстинктом людства. Війна, розкриваючи найкраще та найгірше у нас, сприяє нашій самореалізації [11]. На думку психологів, найбільш значущими, пов'язаними з періодичними війнами архетипами є ДРУЖБА-ВОРОЖНЕЧА у групі та поза її межами, ВОРОГ, АГРЕСІЯ, ТЕРИТОРІАЛІЗМ, ГЕРАКЛІЗМ, РЕЛІГІЙНІ ПОШУКИ СЕНСУ, НЕОБХІДНІСТЬ ОБРЯДІВ ПОСВЯЧЕННЯ, і те, що К.Г. Юнг називає, ТІНЬ та тісно пов'язана з ним ПРОЕКЦІЯ [10].

Відповідно до класифікації архетипів К.Г. Юнга, у концепті ВІЙНА знаходимо такі прояви архетипу ТІНЬ, які символізують людські почуття ненависті, безнадійності, спустошення і, водночас, готовності до боротьби, а також силу та міць людського духу, спонтанність і творчий початок. Зокрема, у ментальному сприйнятті світу людиною:

- ВІЙНА набуває негативного значення, символізуючи зло, безнадійність, велику ймовірність смерті:

Curse war, pray for peace, and may the Lord have mercy on our souls [27];

- ВІЙНА символізує печаль, розчарування, спустошення:

A great war leaves the country with three armies – an army of cripples, an army of mourners, and an army of thieves [там само].

- виснаження, спустошення, знищення, поразка (як у художньому тексті міфу – оповіді про Троянську війну):

The great enemy had lost heart, – after ten years of war [25].

- ВІЙНА сприймається як справа (хоч і негативна), яка приносить прибуток:

a trophy of war [там само].

- ВІЙНА пов'язана із символами готовності до бою, міцності та сили духу:

If you want peace, (you must) prepare for war.

- простежуюється зв'язок із символами спонтанності та творчого начала у житті людини:

All's fair in love and war [26].

Проведене дослідження дає змогу дійти певних висновків. Етимон лексеми *war* (*n.*) не співпадає з її внутрішньою формою. Етимологічне значення лексеми *war* (*n.*), яка власне вербалізує концепт ВІЙНА, набуло розвитку від синонімів протогерманського **wersō* та латинського *bellum* зі значенням “увести в оману / фізично знешкодити, перемогти”. Історичний розвиток цих значень та їх сучасний стан розкривають внутрішню форму номінацій концепту ВІЙНА – “воювати, перемогти”.

В основі концепту ВІЙНА лежить архетип ТІНЬ (згідно з класифікацією архетипів К.Г. Юнга), який являє собою як негативну сторону людини, так і бурхливість спонтанного творчого розвитку особистості, що є достатньо позитивним фактором. Архетип ТІНЬ зумовлює створення асоціативних зв'язків ВІЙНИ із символізує цим концепт значеннями печалі, розчарування, виснаження, спустошення, знищення, поразки, а також готовності до бою, міцності та сили духу в англійській картині світу.

Перспективою дослідження є встановлення особливостей історичного розвитку концепту ВІЙНА в англійській картині світу XIV–XXI століть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного анализа / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – № 1. – М.: Наука, 1995. – С. 37–68. 2. Большакова А.Ю. Архетип, миф и память литературы / А.Ю. Большакова // Исаев Г.Г. (ред.) Архетипы, мифология, символы в художественной картине мира писателя: материалы Междунар. заоч. науч. конф. (г. Астрахань, 19–24 апреля 2010 г.). – Астрахань: Астрахан. ун-т, 2010. – 289 с. 3. Бюлер К. Теория языка / К. Бюлер. – М.: Прогресс, 1993. – 501 с. 4. Кавтарадзе С.Д. Архетипы войны: насилие, бессознательное и борьба за базовые потребности / С.Д. Кавтарадзе // Историческая психология и соци-

ология истории. – № 1. – Волгоград: Учитель, 2012. – С. 8–25. 5. Калинина Е. Теория архетипов К.Г. Юнга и ее значение для понимания механизмов восприятия предметного мира [Электронный ресурс] / Е. Калинина. – Режим доступа: http://www.taby27.ru/studentam_aspirantam/philos_design/vlijanie-junga-nadizajjn/teoriya-arhetipov-k.g.-yunga-i-ee-znachenie-dlya-ponimaniya-mexanizmov-vospriyatiya-predmetnogo-mira-otredaktirovannyj.html 6. Карасик В.И. Этноспецифические концепты [Текст] / В.И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Комплекс “Графика”, 2004. – С. 71. 7. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / В.А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 295 с. 8. Маслов Ю.С. Введение в языкознание: учебник для вузов / Ю.С. Маслов. – М.: Высш. шк., 1987. – 272 с. 9. Митрофанова О.И. Понятие концепта и его эволюции на примере концепта вера / О.И. Митрофанова // II Международные Бодуэновские чтения: Казанская лингвистическая школа: традиции и современность (Казань, 11–13 декабря 2003 г.): Труды и материалы: В 2 т.; под общ. ред. К.Р. Галиуллина, Г.А. Николаева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2003. – Т. 1. – С. 163–165. 10. Потебня А.А. Слово и миф / А.А. Потебня. – М., 1989. – С. 98. 11. Смагина Н.Б. Корни войны в перспективе архетипической концепции К. Юнга (по А. Стивенсу) [Электронный ресурс] / Н.Б. Смагина. – Режим доступа: <http://bi.narod.ru/avn/istoci.htm> 12. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры; 3-е изд. / Ю.С. Степанов. – М.: Академ. проект, 2004. – С. 43. 13. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Общая психология [Электронный ресурс] / Л.Д. Столяренко. Онлайн библиотека. – Режим доступа: <http://psicom.ru/osnovy-psihologii023.html> 14. Шпет Г.Г. Внутренняя форма слова: Этюды и вариации на темы Гумбольдта / Г.Г. Шпет; изд. 3-е, стереотип. – М.: КомКнига, 2006. – 216 с. 15. Фрагменты ранних греческих философов. Ч. 1 / под. ред. А.В. Лебедева. – М., 1989. – С. 208. 16. Юнг К.Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К.Г. Юнг. // Вопр. филос. – № 1. – 1988. – С. 145. 17. Юнг К.Г. Человек и его символы / К.Г. Юнг. – СПб., 1996. – 451 с. 18. Hoyte V. The Archetypal Roots Of War Understanding the patterns in our minds may lead to an end to war [Электронный ресурс] / V. Hoyte. – Режим доступа: <http://www.context.org/iclib/ic04/hoyte/> 19. Jung C.G. Die Dynamik des Unbewusstes. Ges. Werke. Bd. 8 / C.G. Jung. – Zurich: Rascher, 1967. 20. Jung C.G. Von den Wurzeln des Bewusstseins / C.G. Jung. – Zurich: Rascher, 1954.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

21. Белик. А. Культурология. Антропологические теории культур. Словарь понятий и терминов [Электронный ресурс] / А. Белик. – 1999. – Режим доступа: <http://terme.ru/dictionary/701/word/arhetip> 22. Варбот Ж.Ж. Этимология: Русский язык. Энциклопедия. – 2-е изд., перераб. и доп. / Ж.Ж. Варбот. – М.: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1997. – С. 643–647 23. Большой Энциклопедический словарь. 2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://evoc.ru/index.php?voc_id=1&letter=%DD&word_id=72840 24. Online Etymology Dictionary.

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com/index.php>

**СПИСОК ДЖЕРЕЛ
ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

25. Peabody J.P. Stories of The Trojan War [Электронный ресурс] / J.P. Peabody. – Режим доступа : <http://www.readbookonline.net/readOnLine/12765/> 26. The Free Dictionary by Farlex [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://idioms.thefreedictionary.com/war> 27. War Proverbs Quotes [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.searchquotes.com/search/War_Proverbs/